

Rakkaudesta siniseen, intohimosta kieleen, halusta omaelämäkerralliseen teoriaan. Maggie Nelson ja amerikkalaisen lyyrisen esseen lumo

Yhdysvaltalaisen nykykirjailijan Maggie Nelsonin luokitteluja karttavat teokset *Bluets* (2009) ja *Argonautit* (2015, suom. 2018) uudistavat radikaalisti sekä kirjoittamisen että ajattelun tapoja. *Bluets*, poeettinen tutkielma nautinnosta, tuskasta ja sinisestä väristä limittää filosofian- ja kirjallisuudenhistoriaa henkilökohtaiseen tunnehistoriaan. *Argonautit*, Nelsonin kansainvälinen läpimurto ja yksi feministisen ja queer-kirjallisuuden viime vuosien huipentumista, tekee tunnetuksi uuden kirjallisuudenlajin, omaelämäkerrallisen teorian eli autoteorian (*autotheory*).

Sinistä tekstimosaiikkia

Eräänä päivänä nähdessään tyhjän teemukin pohjalla tahran, joka muistuttaa muodoltaan merihevosta, *Bluetsin* esseeminä ymmärtää rakastuneensa auttamattomasti siniseen väriin. Langettuaan loveen hän on taistellut vuoroin vapautuakseen taian pauloista, vuoroin pysyäkseen suloisesti huumattuna.

Rakastuneen affektiivis-eroottiset muistot yhdistyvät yleishistoriallisiin anekdootteihin, kun fragmenteista muodostuvassa tekstissä hypellään Novaliksen sinisestä kukasta Joni Michellin *Blue*-albumiin, lemmenkohtauksesta Chelsea-hotellissa Sar-i Sangin lapislatsulikaivoksiin, miljoonakalojen menopaussista satiinilavastajalintujen soidinmenoihin.

Pala palalta muodostuvasta teoksesta kasvaa moniaalle haarova sinisyyden historiikki, poeettis-filosofinen tekstimosaiikki, joka vaatimattomasta koostaan huolimatta jättää lukijaan tuntevan vaikutuksen.

Sinisen trivialin kanssa kulkee rinta rinnan minän tuhoon tuomittu rakkaus kirjassa nimettömäksi jäävään mieheen, *the prince on bluehun*. Rakkautta leimaa menetys, sillä prinssi on rakastunut toiseen. Koko tunnekirjo melankolisesta lemmeestä eron tuskiaan ja sydänsuruun läpivalaistaan sinisen laajassa skaalassa. Yleinen tieto liukenee syvempään, yksityiseen, lihallis-affektiiviseen tietoon.

Toisen henkilökohtaisen säikeen *Bluetsin* sinisenkirjavaan kudokseen tuo esseeminän ystävän tarina: hän on käynyt lähellä kuolemaa ja halvaantunut jouduttuaan vakavaan onnettomuuteen.

Onnettomuuden jälkeen minä on nähnyt entistä intensiivisemmin kaiken sinisen ja miettii, olisiko näönmuutos oire maniasta, sokista, rakkaudesta tai surusta. Hän pohtii Goethen kertomusta onnettomuudessa silmänsä ruhjoneesta naisesta, jolle kaikki valkoiset pinnat alkoivat näyttäytyä tuskallisen hohtavina, ja ihmettelee, olisiko hänen näkönsä voinut vammautua ystävän onnettomuuden seurauksena jonkinlaisen samastumisen ansiosta.¹

Kiinnostuksella näkemisen ja värin suhteeseen on eurooppalaisessa ajattelussa pitkät juuret: Newton tökki silmiään rautakangella Trinity Collegen pimeässä kammiossaan analysoidakseen värien havainnointia.² Toinen Nelsonin maalaama kuva intellektuellista: mies joka menettää näkönsä – ei häpeästä (kuten Oidipus) vaan ajatellakseen kirkkaammin (Milton). Nelson toteaa, että vaikka

pyrkiikin välttämään yleistyksiä sukupuolikysymyksissä, ei hän mitenkään pysty hahmottamaan versiota naispuolisesta älystä, joka toimisi samoin.ⁱⁱⁱ

Suzanne Deanin suunnittelema sähkösininen kansipaperi korostaa kielen ja sisällön intensiivistä vaikutusta: kirkas indigo työntyi lukiessa silmiini niin kirkkaana, että minun oli riisuttava kansipaperi pois.

Karkaileva genre

Sekä *Bluets* että kuusi vuotta myöhemmin ilmestynyt *Argonautit* taiteilevat tyylikkäästi esseen, muistelmaan, filosofian ja kulttuuriteorian välillä. Nelsonin teoksia onkin luonnehdittu genererajoja ylittäviksi tai genrejä risteyttäväiksi (*cross-genre*). Napakampi suomennos tällaiselle perinteisiä luokitteluja karttavalle nykykirjallisuudelle, Nelsonin tapauksessa luovalle nonfiktioille, voisi olla monigenreinen kirjallisuus.

Kirjailija-tutkija Michelle Dicoskin mukaan sekä *Bluetsia* että *Argonautteja* voi luonnehtia pitkäksi lyyriseksi esseeksi, koska ne molemmat perustuvat hyppelehtivään tyyliin ja assosioivaan pohdintaan, kuten lyyrisellä esseellä on tapana. Lyyrinen essee lähenee kaunokirjallisuutta ja etäännytyä akateemisesta tyylistä siinä, että asioita ei selitetä perin juurin vaan pikemminkin vain heitetään ilmoille. Merkityksiä luodaan ensi sijassa analogian tai vertauksen avulla rinnastamalla keskenään anekdootteja, sitaatteja tai huomioita, jotka liittyvät toisiinsa vain näennäisesti.^{iv}

Lyyrinen essee karkaa määrittelyjä, eikä tämä liukkaus tai liukuvuus ole suinkaan vain sattumaa vaan lajityypin perustava piirre.^v Kirjailija Eula Biss kirjoittaa määrittelyn hankaluuksista ja toisaalta myös turhuudesta osuvasti nimetyssä esseessään *It Is What It Is*.

Häilyvytydessään lyyrinen essee karttaa sekä faktoja fetisoivaa journalistista tyyliä että muistelmakirjoittajan solipsistista omaan napaan tuijottelua.^{vi} Lisäksi se tapaa yllättää lukijansa ennalta arvaamattomilla käännteillä – villiyydellä!^{vii} Musikaalisuus ja muut runoudesta tutut keinot, kuten metaforisuus, toisto ja alkusoinnut, ovat myös suosittuja.^{viii}

Visuaalisesti lyyrisen esseen on nähty muistuttavan kollaasia, montaasia tai mosaiikkia.^{ix} Kuten *Bluets* tyylikkäästi havainnollistaa, lajityypin näkyvin piirre on fragmentaarinen muoto. Brenda Millerin mukaan fragmenttien väliset aukot kutsuvat lukijan tutustumaan ennemmin siihen, mitä kulttuurissa ei vielä ole artikuloitu, kuin siihen, mikä on jo ennalta tuttua ja itsestään selvää.^x

Bluetsissa sivujen marginaalit ja fragmenttien väliset aukot valtaava valkoinen luo tilaa hiljaisuudelle ja sille tunnevoimaiselle, joka pakenee sanoja. Vähäeleiset, alastomat lauseet antavat tilaa ruumiilliselle ilmaisulle.

Kuvaillessaan surutyötään ja siihen kuuluvaa yksinäisyyttä Nelson veistelee sanataidetta, joka on pakahduttaa yksinkertaisella kauneudellaan. Arkipoeettinen rytmi kuljettaa virkkeitä harmonisesti.

“I have been trying, for some time now, to find dignity in my loneliness. I have been finding this hard to do.

It is easier, of course, to find dignity in one's solitude. Loneliness is solitude with a problem.^{xi}”

Paljaisiin lauseisiin on saatu kaiverrettua valtava lataus – raakaa, kuorittua tunnetta. Haavoittuvuuteen ja herkkyyteen yhdistyvä analyttisen tarkka ilmaisu tenhoaa; Nelsonin kirjoitus addiktoi lumollaan kuten sininen väri kirjan minän.

Kansitekstin mukaan kirjaa on tarjottu sekä vastarakastuneille että sydänsuruista selviytyville. Itse luin sen hyvin erilaisessa elämäntilanteessa, vuosikymmenen kestäneessä liitossa. Siitä huolimatta kirja viskasi minut oikopäätä joskus elettyyn, menneen kaihon kirkastuneeseen olomuotoon nykyhetkessä.

Bluetsin kaiho ei ole kotimaisessa esseistiikassa usein toistuvaa raskasmielistä nostalgiaa, ihmiskunnan älyyn ja tulevaisuuteen toivonsa menettänyttä *Weltschmerz*ä, jonka vuoksi katse on käännettävä takaisin 1800-luvulle maskuliinisen antimoderniuden hengessä.

Se on jotakin toista, se on lumottua ja säkenöivää, singulaarissa intiimiydessään jaettavaa; mennessä vierailtavaa, tulevaa hahmottavaa, hetkien täyteyttä loihittavaa.

Bluetsin muodossa kaikuu Ludwig Wittgensteinin myöhäiskauden pääteos *Filosofisia tutkimuksia*, joka on myös nimetty kirjan keskeisimmäksi lähteeksi. Esikuvansa tavoin *Bluetsinkin* palasissa, toisinaan vain virkkeen mittaisissa, numeroiduissa propositioissa, keskitytään aina johonkin tiettyyn filosofiseen kysymykseen. Esikuvastaan poiketen *Bluets* ei kuitenkaan painotu vain päähän jääden wittgensteinilaisesti puhtaan analyttiseksi tutkielmaksi. Suppeassa muodossaan ja tiiviissä ilmaisussaan se kasvaa paitsi älyllis-kielelliseksi myös lihalliseksi ja affektiiviseksi feminiinis-feministiseksi tutkielmaksi.

Queeria estetiikkaa, politiikkaa, kirjoitusta

Eroottinen rakkaus, filosofia ja kielen mahti sykkivät sekä *Bluetsin* että *Argonauttien* sydämenä. Myös *Argonauttien* kerronta on nautinnollisen hyppeltyäistä ja epäyhtenäistä, joskaan ei enää yhtä sirpaleista kuin *Bluetsissa*. Tarina jäsentyy nyt lineaarisemmin myötäillen Nelsonin raskausaikaa ja rakkaussuhdetta hänen transsukupuoliseen kumppaniinsa, taiteilija Harry Dodgeen, joka käy läpi sukupuolenkorjausleikkauksia ja piikittää testosteronia.

Teos käsittelee ruumiita muutostilassa; sukupuolta ja seksuaalisuutta; queer-äitiyttä, -perhettä ja -politiikkaa – taiteen sekä filosofian, etenkin etiikan ja psykoanalyysin prisman läpi tarkasteltuna. Haastaessaan lukijan pohtimaan, mikä todella muodostaa sukupuolen ja perheen perustan, *Argonautit* hylkää perinteiset rajanvedot ja kategoriat.

Seilattuaan maailmalla nyt muutaman vuoden *Argonautit* on purjehtinut monenlaisten lukijoiden sydämeen, myös minun: Nelson kutsui mukaansa, nousin laivaan ja päästyäni viimeiselle sivulle tuntui kuin matka ei olisi vielä päättynyt, vaan kirja jäi auki kuin odottaen, että hyppäisin kyytiin uudestaan.

Hauskassakin kirjassa käsitellään myös vanhenemista, onnellisuutta, mahdollisen avautumista ja artikuloimista, monisukupuolisia äitejä sekä naisten anaalierotiikkaa.

Ensimmäisellä sivulla tavataan jälleen Wittgenstein – tällä kertaa hänen ajatuksensa, että mitä ei voi ilmaista sisältyy ilmaisemattomana ilmaistuun. Esseeminä kertoo omistaneensa ajatukselle koko elämänsä.

Ensimmäisessä kappaleessa hän myös kuvailee ensimmäistä rakasteluaan kumppaninsa kanssa, ja on tullut kirjan ensimmäisen villin vertauksen aika: analyttisen filosofian ja anaaliseksi rinnastaminen on kenties yllättävää, mutta toisaalta myös jollain kumman tavalla eleganttia.

Oma elämä taipuu teoriaksi

Jos vielä *Bluetsissa* yksityistä ja yleistä voidaan käsitellä jotakuinkin eriytyneesti, *Argonauteissa* ne sulautuvat toisiinsa kokonaan. Ensimmäisenä korvissa kaikuu 60-luvun feminismin iskulause *personal is political*. Mutta 2010-luvulla, Nelsonin käsittelyssä, oman elämän ainekset jalostuvat paitsi politiikan myös queer-teorian käyttövoimaksi.

Nelson kehkeyttää *Argonauteissa* autobiografian ja autofiktion rinnalle uutta kirjallisuudenlajia, autoteoriaa, joka juontuu käsitteenä transsukupuolisen kirjailijan Beatriz Preciadon teoksesta *Testo Junkie*.^{xiii} Tarvetta oman elämän teoriointiin voi lähestyä feministisen ja queer-teorian ymmärryksellä, jonka mukaan universaali diskurssi on historiallisesti epäonnistunut huomioimaan toisten kokemuksia ja todistuksia.^{xiii}

Esimerkiksi feministiteoreetikko Nancy K. Miller on huomauttanut, että koska naissubjekti on historiallisesti katsottuna juridisesti karkotettu *poliksesta*, naissubjekti on hajautunut ja ei-institutionalisoitu, ja siksi myös suhde haluun, yhtenäisyyteen ja tekstuaalisuuteen eroaa rakenteellisesti maskuliinisesta universaalista positiosta.^{xiv}

Onko sattumaa, että suuri enemmistö amerikkalaisista lyyrisistä esseisteistä on naisia – joukossa myös monikulttuurisia ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia naisia – kun lajityypille on tunnusomaista hajautunut ja epäyhtenäinen muoto, jossa aukot luovat tilaa kulttuuriin vielä artikuloimattomalle?

Siteerata toisin – ajatella muiden kanssa

Nelson lainaa *Argonauteissa* monia ajattelijoita D. W. Winnicottista Judith Butleriin, Gilles Deleuzesta Luce Irigarayhin, ja esittelee queer-teoreetikko Eve Kosofsky Sedgwickin ajattelua:

”Eve Kosofsky Sedgwick halusi avartaa ’queer’-käsitteen kattamaan kaikenlaisen vastarinnan, säröt ja yhteensopimattomuudet, joilla on vain vähän tai ei mitään tekemistä seksuaalisen suuntautumisen kanssa. ’Queer on jatkuva hetki, liike, liikkeelle paneva voima – toistuva, aaltoileva, *troublant*,’ hän kirjoitti. ’Se on kärkkäästi suhteellista ja kummallista.’ Hän halusi, että termi olisi jatkuvaa kiihotusta, jonkinlainen paikanpitäjä – nominatiivi kuten *Argo*: se taipuisi tarkoittamaan sulaneita tai vaihtuvia osia, toimisi vahvistuksena ja samalla porsaanreikänä. Niin uusiokäyttöön otetut termit tekevät – ne säilyttävät, haluavat sinnikkäästi säilyttää, tunteen siitä mikä pakenee.^{xv}”

Lainaaminen saa kirjassa erittäin keskeisen osan. Välillä toisia lainataan siteeraamalla, välillä kursivoiden, niin että puhe limittyy *vinosti* muuhun tekstiin. Toisinaan taas siteeratun nimi mainitaan marginaalissa, jossa se ikään kuin kelluu vapaasti keskellä tyhjää valkoista tilaa. Tyyliiltään lainaaminen muistuttaa Roland Barthesin teosta *Rakastuneen kielellä* ja asettuu dialogiin sen kanssa.

Vaikka *Argonautit* vilisee lainauksia muilta ajattelijoilta, tarkkaa lähdeviitettä ei koskaan anneta. Kirjan kääntäjille sitaattien metsästäminen on varmasti hikistä seikkailua kirjainviidakossa. Kaijamari

Sivillin taidokas suomennos oli tekeillä vielä tätä kirjoittaessani, joten vain suomenkieliset sitaatit ovat peräisin käännöksestä, muuten luenta perustuu alkuteokseen.

Villin risteilyn kyydissä

Barthesilta omaksutun muodon lisäksi Nelson paikantaa työtään muun muassa Judith Butlerin ajatteluun ja kuvailee kirjoittamisensa dramatisoivan ne tavat, joilla me olemme *toisiamme varten ja toistemme ansiosta*. Toisin sanoen hän rikkoo individualistista neromyyttä kirjoittaessaan *muiden kanssa, muita vasten, muita varten*.^{xvi}

Toisin lainaamisen voi nähdä kollektivoivan ilmaisua, lisäävän moniäänisyyttä ja juoksevuutta; sieltä täältä lainatut säikeet kirjavoivat kudosta eri äänten sekoittuessa toisiinsa kuin värit sateenkaareissa; ajatukset kerrostuvat, äänet tukevat toisiaan, alkuperä menettää merkityksensä ja villi risteily sen kuin jatkuu!

Toisten ääniä ei omita, vaan narratiivinen keksintö lisää ilmaisun ei-possessiivisuutta ainakin sikäli, että sitaatteja ei ole otettu mukaan pönkittämään kirjoittajan omia argumentteja – mikä puolestaan on tyyppillistä perinteisessä akateemisessa ilmaisussa. Nelson sanoo, ettei häntä ole koskaan suuremmin kiinnostanut argumentoida saati todistella olevansa oikeassa.

Perinteisen akateemisen esseen tavoin tekstiä ei siis kuljeteta tukeutuen argumentteihin ja väitteisiin matkalla kohti jotakin kaiken kokoavaa synteisiä. Aukkoineen, yllättävine analogioineen, assosiativisine liukumineen ja villeine rinnastuksineen teksti jää avonaiseksi, juoksemaan eri suuntiin. Butlerin ja Barthesin ohella Maggie Nelsonin maaginen kirjoitus muistuttaa monessa myös Luce Irigarayn hahmottelemaa naisellista tyyliä.^{xvii}

Argonauteissa luodaan paitsi uutta tyyliä ja kirjallisuudenlajia myös nykyaikaista ajattelua: kirja lisää ymmärrystä ajatella radikaalisti ja artikuloida se toisin, tyylillä, joka ei kunnioita vakiintuneita koulukuntia. Kirja viskaa lukijansa pohtimaan toimintaansa ohjaavia luokitteluja ja karsinoita.

Omaelämäkerrallista teoriaa! Lihallis-affektiivista filosofiaa! Moniäänistä akateemista kirjoitusta! Onko niille tilaa?

Entä kuinka sopivaa juuri minun on kuohuilla Nelsonin ajattelusta, kun en itse elä queer-liitossa saati -perheessä?

Kysymyksiä! Kysymyksiä!

Risteyskohdassa tietä valaiskoon viisaukirkastuma Gilles Deleuzilta & Claire Parnet'ltä: *Päämääränä ei ole vastata kysymyksiin vaan päästä pois*.^{xviii}

Maailma = minä, vai onko?

Kuluneena keväänä luin kotimaisten kolmekymppisten kirjailijoiden tunnustuksellisia teoksia ja esseitä. Niistä ensimmäisessä ammatillisten ja ulkonäköpaineiden kanssa taisteleva äiti kertoo satuttavansa lastaan suorituskeskeisyydessään. Toisessa maaninen lukija väittää, että kirjallisuuden lukeminen ei ole parantanut hänen kykyään myötäelää. Kolmannessa flaneeraava tarkkailija on menettänyt uskonsa ihmiskunnan älyyn nähtyään kaupungilla takamuksesta pullistelevia takinhelmoja, koska kaikki eivät ymmärrä poistaa halkion tehdasomelta ottaessaan takin käyttöön.

Tunnustuksellisessa tyyliässä häiritsee usein egoon, minään juuttuminen, tunkkainen narsismi. *Argonauteissa* lajityypin helmasynty ylitetään yllättävällä siirtymällä 'minästä' 'sinään' ja 'meihin'. Minästä viriäväksi teokseksi sen lopussa tapahtuu hämmästyttävä käänne: tarinan kulminoituessa esikoisen syntymään ja äidin ruumiin ollessa intiimeimmillään kaiken kesken 'minän' paikan saakin kumppani Harry.

Synnytykskuvaston keskelle kiilaa myös katkelmia samaan aikaan kuolemaa tekevästä Harryn äidistä. Kerronnan transformaatio odottamattomine liukumineen ja rinnastuksineen, elämän syklistyyttä kunnioittavassa eetoksessaan, saa tekstin versomaan vielä lopussakin eettisesti uusiin maisemiin.

Kerronnan innovatiivisuudessa voi kuulla kaikuja lyyris-filosofisen esseen airuen Hélène Cixous'n teksteistä: ne kieltäytyvät kirjoittavan minän, itsen, egon glorifioinnista pyrkiessään artikuloimaan minän kautta jotakin toista. Ihanteena on "yhä vähemmän minua, yhä enemmän sinua".^{xix} Natsi-Saksasta paenneelle juutalaiselle äidille Ranskan kolonisoimassa Algeriassa syntyneen Cixous'n kirjoittaminen on kulkenut hänen omien toiseuksiensa ja tiedostamattomansa tutkimisesta kohti muiden patriarkaalisin kulttuurin vaihtamien ääniä. Sekä Nelsonin että Cixous'n kirjoitus juoksee kiihkeästi pois päin egosta etsien alati uusia mahdollisuuksia ilmaista aiemmin ilmaisematonta.

Lyyrisen essein suku puoli

Kirjailija Amy Bonnaffons ehdottaa, että assosiativisessa logiikassaan ja avoimuudessaan tekstin visuaalisille merkityksille lyyrisin esse soveltuu kenties muita kirjallisuudenlajeja paremmin ruumiillisten totuuksien ilmaisemiseen – etenkin niiden joita on aiemmin laiminlyöty; niiden jotka ovat ilmaistavissa vain yleisesti hyväksytyjen "faktojen" välisissä aukoissa. Kenties juuri tästä syystä monet huomattavat naiskirjailijat – etenkin ne jotka kirjoittavat ruumiillisesti ja naiseudesta – loistavat lyyrisinä esseistienä löydettyään lajista kotinsa.^{xx} Ehdotus tuntuu varsin kohdalliselta esimerkiksi Maggie Nelsonin, Eula Bissin, Theresa Hak Kyung Cha'n ja Jenny Boullyn kohdalla.

Viime vuosikymmeninä lyyrisin esse on noussut arvostetuksi kirjallisuudenlajiksi Yhdysvalloissa. Bonnaffons otaksuu, ettei lajiin liitettyjä kirjailijoita välttämättä olisi osattu arvostaa aiemmin, kun kirjallisuuden valtavirrassa oli vähemmän naisia. Nykyään kuitenkin myös valtavirrassa ollaan vastaanottavaisia fragmentaarille ruumiilliselle kirjoitukselle – niin taiteenlajina kuin uudenlaisen ajattelun muotonakin. Enää lajiin yhdistettyjä kirjailijoita ei pidetä outolintuina, vaan heitä arvostetaan muodon uudistajina.^{xxi}

Lyyrisin esse artikuloi uusia tiloja ja luo ennalta arvaamattomia yhteyksiä.

Enemmän tiloja! Enemmän yhteyksiä! Voiko niitä olla koskaan liikaa?

Haaveilen lyyristen tuulten puhaltavan uusia virtauksia myös meille.

Sillä me tarvitsemme lisää tiloja villiintyä!

Lähteet

- Bonnaffons, Amy, Bodies of Text: On the Lyric Essay. *The Essay Review*. 2016.
<http://theessayreview.org/bodies-of-text-on-the-lyric-essay/>
- Biss, Eula, It Is What It Is, *Bending Genre. Essays on Creative Nonfiction*. Ed. Margot Singer & Nicole Walker. 2013, 195–200.
- Dicinoski, Michelle, Wild Associations: Rebecca Solnit, Maggie Nelson and the Lyric Essay. *TEXT Special Issue 39: The Essay*, April 2017, 1–12.
- Gallop, Jane, *The Daughter's Seduction. Feminism and Psychoanalysis*. Ithaca, New York, Cornell U. P. 1982.
- Kitchen, Judith, Grounding the Lyric Essay, *Fourth Genre: Explorations in Nonfiction* 13, 2: 2011, 115–121.
- McCrary, Micah, Riding the Blinds. Interview with Maggie Nelson. April 26, 2015.
<https://lareviewofbooks.org/article/riding-the-blinds/#!>
- Miller, Brenda & Paola, Suzanne, *Tell It Slant: Creating, Refining and Publishing Creative Nonfiction*, McGraw Hill, New York 2012.
- Miller, Nancy K. Changing the Subject. *Coming to Terms. Feminism, Theory, Politics*. Ed. Elizabeth Weed. Routledge, New York, London 1989.
- Nelson, Maggie, *Bluets*. Wave Books, Seattle 2009.
- Nelson, Maggie, *The Argonauts*. Graywolf Press, Minneapolis 2015.
- Nelson, Maggie, *Argonautit*. Suom. Kaijamari Sivill. Kustantamo S&S, Helsinki 2018.
- Nelson, Maggie, Writing With, From and For Others, *Tin House*. October 30, 2012.
<http://tinhouse.com/writing-with-from-and-for-others/>
- Sellers, Susan, Hélène Cixous. *Authorship, Autobiography and Love*. Polity Press, Cambridge 1996.

ⁱ Nelson 2009, 11–12.

ⁱⁱ Sama, 19.

ⁱⁱⁱ Sama, 21.

^{iv} Dicinoski 2017, 2–3.

^v Sama, 2–3.

^{vi} Bonnaffons 2016.

^{vii} Dicinoski, 2–3.

^{viii} Kitchen 2011, 115.

^{ix} Dicinoski, 2–3.

^x Miller 2012, 237.

^{xi} Nelson 2009, 28.

^{xii} McCrary, 2015.

^{xiii} Ks. esim. Miller 1989, 7.

^{xiv} Sama, 6.

^{xv} Nelson 2018, 41.

-
- xvi Nelson 2018, 86; Nelson 2012.
xvii Ks. esim. Gallop 1982, luvut 5–7.
xviii Nelson 2018, 119.
xix Sellers 1996, XV.
xx Bonnaffons.
xxi Sama.